

A. BREZNIK:

O TUJKAH IN IZPOSOJENKAH.

Namestu strahu pred tujimi besedami, ki ga imamo Slovenci v nekaterih primerih še vedno preveč, bi bila bolj opravičena skrb, da bi le-te pravilneje pisali. Brez tujih besed celo preprosti narod ne izhaja, naravnost nemogoče pa bi se jih bilo ogibati znanstveniku in omikancu. — Vendar pa je treba poznati meje v obeh slučajih: da jih po nepotrebem ne rabimo, ali da se jih preveč ne ogibljemo, kakor ravnaajo n. pr. naši pisatelji, ki jim smemo sedaj priporočati, naj bi v preprostem besednem zakladu rajši rabili poštene narodne izposojenke, nego da po svoji glavi kujejo smešne spake ali da vpeljavajo namesto starih vdomačenih nove tujke.¹⁾ Vso skrb pri tujkah je treba obrniti na njihovo obliko, da je ž njimi tujki in našemu jeziku vstreženo. V naši pisavi je treba glede tega še marsikaterim postaviti primerno načelo, pri drugih pa že vveljavljena načela dosledneje vresničiti. Da dobimo potrebnih načel, moramo ločiti vse neslovenske besede v dve vrsti: prvič so besede, ki si jih je izposodil preprosti narod, občujoč se s sosedi ter jih vzel za svoje, ko jim je tuje zveneče glasove spremenil v bližnje domače, to so izposojenke. Te pišemo v knjigi v domači obliki, zato moremo postaviti zanje načelo, ki ga vsi priznavajo: *izposojenke po domače*. V drugo vrsto moramo deti vse one besede, ki jih

¹⁾ Ali ni naivno po vsem svetu znanih besed kakor n. pr. čuker predstavljati v domač jezik? Čemu zametati n. pr. narodno izposojenko „študent“ in siliti z nepravilno besedo dijak (prav bi bilo djak, kakor imajo Hrv.: gjak in Čehi: žak)? Dobro se je potegnil g. Škrabec za domači „štempelj“ nasproti skrpucanemu koleku! „Cv.“ 22, 1. Rabimo bolj pogostem slične tujke!

rabimo navadno v znanstvu, v tehniki in sploh v omikanem svetu ter jih pozna le tisti, ki je zvedel za nje po izobrazbi, po kakoršnikoli že. To so pa tujke. Med obema vrstama je bistvena razlika, zato treba za poslednjo tudi drugega načela. Tujek po domačih glasovnih zakonih ne moremo pisati; ne sicer tolikanj vsled tega, kakor da ne bi vedeli, kako se morajo tuji glasovi spremeniti: to se dá po pisnih zakonih že spoznati, temuč največ zavoljo tega, ker bi se pri spreobračanju tujke toliko premenile, da bi dostikrat njih umevnost trpela; zraven bi postale, za občinstvo povedano, smešne in preproste; tako bi se, postavim, tujka aktualen po tistih zakonih, ki veljajo za izposojenke, spremenila v oktvaljen, socialen v socjaljen i. t. d. Zato moramo vse tujke pridržati v njih prvotni, bolj ali manj internacionalni obliki, kakor delajo drugi narodi; potemtakem načelo: *tujke po tuje*. Ako bi le tuintam kak glas spremenili, bi tujki res s tem nič ne škodovali, ali tako ravnanje bi bilo krivično, ker bi bilo zgolj subjektivno in z isto pravico enemu pripuščeno ta glas, onemu pa kak drugi glas spremeniti. Da se pa taki zmedijo ognemo, moramo sprejeti tujko v celi njeni obliki. N. pr. tujko aktualen bi mogel kdo s takega subjektivnega stališča pisati: aktualjen, aktvaljen, oktvaljen in v še več takih oblikah. Tako statoraj objektivno opravičeni le dve načeli: ali vse po domače, ali vse po tuje; mešati ne more biti pripuščeno. — Treba pa je ločiti spreminjanje glasov po domačih zakonih od transskripcije, kakor jo pozna slov. pisava, ki one tuje črke (in posredno seveda tudi glasove), katerih slov. pisava nima, namešča z najpodobnišimi domačimi; nam je žal, da se pri nas tujke na

ta način obdelavajo. — Razdelitev po izposojenkah in tujkah v našem obsegu je, kakor bo razvidno iz sestavka, bistveno potrebna tudi za našo pisavo, dasi so jo nekateri zametali in o nji dr. Sket-Janežičeva slovnica še v zadnji (8.) izdaji ničesar ne omenja. Opomniti moram tudi, da se moja definicija pojma „tujka“ precej loči n. pr. od g. p. St. Škrabčeve, ki šteje še med izposojenke besede kakor admiral, eventualno, normalen plural, violončel itd. (Cvetje, 21. 11.) ali od g. Bežkove, ki imenuje tujke le one, ki so v širjem zmislu tujke, v deblu in končnici nespremenjene, n. pr. Colleg. Marianum itd. (Ljub. Zvon, 1892. 114.); opravičenost moje razdelitve naj se povzame iz celotnega sestavka. Ne malo težavno pa je, včasih kako posamezno besedo kategorično odločiti v prvo ali drugo vrsto in jo pisati samo po tistem načelu. Vsak kdor vé, kaj je splošno načelo, bo rad priznal, da je treba za nekatere take primere pustiti svobodno stališče, da se piše po tem ali onem načelu, da se rabi torej beseda ko izposojenka ali ko tujka; le mešati se ne sme. Očitno je tudi, da znanstveno nimamo nič proti temu, če si kdo iz drugih dovolj tehtnih razlogov izbere drugo stališče — kakor ga zahteva splošna raba (n. pr. kedar bi se kazalo bolj preprosto izraziti i. t. d.). Več o tem ob priliki.

Obdelajmo posamezne primere po nekaterih glasovih, ki se pri izposojenkah spreminjajo.

1. Sprememba *a* v *o*. Očitna posebnost ne le zgolj slovenskega ampak tudi hrvaškega in ruskega jezika je, da se tuji *a* pred povdarkom v deblu spremeni v glas *o*; to se godi tudi z *u* (in v narečjih pogostokrat tudi z *i*, *e*, kar pa ni sprejeto v knjigo). Tako pišemo *o* v izposojenkah za tuji *a*: goljuf: ital. gaglioffo; koledar: kalender; kositar: gr. kassiteros; koštrun; it. castrone i. t. d.; tako je po večini prav nastavil tudi Levec v svojem Pravopisu. Odsvetovati mu moramo le obliki: kamilica po Pleteršniku, kasarna (zraven prave oblike), prav: k o m i l i c a k o s a r n a; rabiti

se morata odločno ko izposojenki, ker ono celo v deminutivu rabi, to pa z enim že domačim glasom (kasarna); oblika kasarna bi bila torej mešana. Za besede p a p i r, l a v o r bi moral postaviti vsaj tudi domači obliki p o p i r, l o v o r ter tako pustiti svobodno izbiro, ker se res lahko rabita ali ko tujki ali ko izposojenki. Dvojno obliko bi lahko dobile še marsikatero besede n. pr.: pogan: pagan; oljtar: altar; i. t. d. Vendar smemo spreminjati *a* v *o* le pri tistih glasovih, kjer ga spreminja narodna izreka. Zanimiva je na namreč prikazen, ki je doslej še nismo vpoštevali, da ta tuji *a* za nekaterimi glasovi ostaja nespremenjen in sicer za *m*, *f*, v skupini *kan* (ki se v gorenjskih nar. reducira v *kʔn*), pri glasu *r* in morebiti še kje drugje, zlasti v kakem posameznem primeru; tako ostaja *a*: majolika, mašina; familija, falirati; kanal, kanton; barigla, francoski i. t. d. Nenaglašen *a* v skupini *an* pa se spremeni celo v poluglasnik (*ʔn*), kar bi se po našem pravopisu izražalo z *en*, prikazen, o kateri sem se prepričal za kakih 15 različnih krajev na Kranjskem; bandero: bendero (govori se bʔndero); evangelj: (e)vengelj; sant: šent; žandar: žendar. Anton: ʔnton; Andrej: ʔndrej i. t. d. Isto se godi, kjer je *n* paraziten, adres — entres zraven natres, otres. Ta sprememba se vrši tudi, mimogrede povedano, pri *on*, *en*, *in*, montura: bʔndura, endivija: vʔndibija, Sibilija: Šʔmbilija. Našteti zgledi naj nikogar ne ostrašijo, ker jih nisem povedal za to, da bi jih kedaj v knjigi pisali, ampak da spoznamo kočljiva jezikova pota pri tem glasu. — V tujkah, ali bolje rečeno, v tistih besedah, ki jih hočemo ko tujke rabiti, mora ostati *a* nespremenjen.

2. *l*, *lj* v izposojenkah in tujkah. Ali še sedaj ni konec *l*-ove pravde? Za domače besede je kdajže vse natančno določil g. p. St. Škrabec v zadnjih letnikih svojega Cvetja, česar dosedaj še noben ni bil v stanu ovreči! Zato tudi nima doslej noben drugi nauk pravice kakor njegov, da se postavi na svečnik za šolo in za svet. Treba je le še glede izposojenih in tujih besed nekaj ma-

lega pristaviti. Za pisavo izposojenke je tudi že gosp. Škrabec dokazal in vpeljal edino pravo, naši pisavi vstrezajoče načelo, ki ga nam bodi dovoljeno kar prepisati: tuji srednji *l* v izposojenkah moramo, kjer ga narod tako govori in ga hočemo tudi v knjigi ohraniti, pisati z *lj*. (Cvetje, 21. 10.) Nekaj primerov je določenih že tam, dogovoriti bi se bilo treba še n. pr. za angelus, altare. Gléde teh dveh besed sem povprašal za 20 različnih krajev na Kranjskem in dognal, da se v besedi angelus na 18 krajih izmed teh govori *l* (lj); nahajajo se te-le oblike: angel, ela, ѿl, ѿla, ѿlna; in povsod lček, lski (zraven lj na Krki in v Plavškem Rovtu); na dveh pa z *u* angu, anguski (Kovor pri Trziču, Toplice na Dol.). Pisati moramo torej brez dvojbe oblike a n g e l j, elja, a n g e l j s k i in zavreči Pleteršnik-Levčev: angel. Besedo altare govorijo v onih 20 krajih tako: Gorenjci izključno z *u*; Notranjci z dvema izjemama (Vipava, Vrhnika) tudi z *u*; Dolenjci izključno z *l*. Jaz bi rekel, da dajmo besedo Dolenjcem, ki že od nekdaj hočejo biti vpoštevani v pisavi, in pišimo torej o l j t a r. Za pisavo 'oltar' ni druge izreke nego 'ovtar!'. Tisti ki bi besede ne hotel pisati v domači obliki: oljtar, bi jo lahko tudi v tuji: altar; le mešanje, na pol tuje, na pol domače: aljtar nima razloga. — Nimamo pa razloga, da bi v t u j k a h spreminjali glas *l* v *lj*, ker tudi drugih glasov (a, zev i. t. d.) po pravici ne spreminjamo. Ista pravica kakor enemu glasu, gre vsem, drugače se godi krivica; tako bi bilo spreminjanje glasu *l* v *lj* ravno tako neopravičeno, kakor n. pr. v kaki tujki glas *a* spremeniti v *o*, vse druge pa pustiti v tuji obliki. Motiti nas v pisavi *lj* pri tujkah ne sme ravnanje Rusov in Poljakov, ki pišejo *lj* za tuji *l*; oni za tuji srednji *l*, kakor ga imamo mi, domačega glasu nimajo, zato ga namestijo z najpodobnišim glasom *lj*-em; slično kakor moramo mi za tuji *y* rabiti svoj *i*. Mi pa *l* imamo, zato ga tudi v tuji obliki lahko pridržimo. Stara slovenščina, ki je večkrat pisala *lj* za *l*, (prim. Cvetje, 21. 11.), je mogla to storiti iz tega razloga, ker je v

tujih besedah tudi še več drugih glasov spremenila (ter jih torej sploh obdelavala blizu ko izposojenke), kar je za to pest tujih besed, ki jih je imela, mogla storiti brez škode za njih umevnost. Čez obseg pisave bi pa šli, ako bi pisali *lj* samo za to, da bi ga znalo neuko častito občinstvo prav brati. Izreko učiti je stvar učitelja, ne pisave! Tako moramo torej besede, ker so odločno tujke (v našem zmislu), pisati z *l* in tudi izgovarjati tako, kakor prav uči Levec, § 13.: Albanija, Alvernija, admiral, plural, violončel i. t. d.; g. Škrabčeva pisava z *lj* za tuji *l* je torej prehudo slovenska. Prav pa je *lj*, kakor piše g. Škrabec, pred poluglasnikom ѿ, o čemer še pozneje. Če bi pridržali oblike z *lj* vsaj v takih besedah, ki so ljudem iz cerkve znane in torej kolikor toliko domače, n. pr. Goljgota, Abelj i. t. d., bi jih morali potem sploh obravnavati ko izposojenke in pisati, če hočemo biti mrvice objektivni, seveda tudi Koljvarija, Odám, odvent i. t. d. kakor ljudstvo res in po pravici govori. Izbira je torej vezana.

3. Nadaljnja sprememba glasov v izposojenkah se prigaja pri zapiranju zeva. Resnica je, da slovenski jezik ne trpi dveh tujih samoglasnikov enega zraven drugega, zato mora na pomoč kak soglasnik (*j*, *v*), ki „zev zapre“, kakor pravimo. Da se pa to srečno zvrši, ni vedno treba novega soglasnika (*j*, *v*) mednju vtikati, ampak si jezik pomaga tako, da pretvori enega izmed tistih dveh samoglasnikov v soglasnik, in ta zapre zev. To pa more jezik storiti le takrat, kedar je eden tistih dveh samoglasnikov (naj si bo prvi ali drugi) nepovdarjen *i* ali *u*, ki se pretvori v bližnji soglasnik, to je *j* ali *v*: kristi + an : kristjan, Mati + as : Matjaž, Dani + el : Štanjel, it. lettu + ana : letvana itd. Če je pa *i* ali *u* povdarjen, se ne more spremeniti, in tedaj mora vmes drugi *j*, *v*, ki zveže prvi samoglasnik z drugim: Matí + a, Matija. Če pride še kaka drugačna samoglasniška skupina, si preprosti jezik pomaga s kakim drugim vtikanjem (n. pr. trjater : teater), kar je za knjigo brez pomena,

ali pa enega izmed samoglasnikov kratkoma o odvrže n. pr. Mihael : Mihel, Andreas : Andraž, Leonard : Lenard i. t. d. Ali to ima pomen le pri lastnih imenih, v katere se pisava ne meša toliko. Važna je tukaj edino prva točka. Posledica takega zapiranja v zevu je, da ima jezik tukaj en sam zlog, ne glede na to, ali tvori tujka tudi le en zlog ali dva; zato bi morali n. pr. v pesmi, kjer bi hoteli za stopico imeti dva zloga, vtekniti nov *j*, v med samoglasnika; licentia poetica bi to že opravičila. Ne dá se pa tako lahko opravičiti ravnanje Levčevo, ko piše zraven prave oblike kristjan: milijon, misijon, škorpion, tercijalka i. t. d. Če so bili že nekdanj prav zgoraj navedeni zgledi, ko smo pisali v podobni zvezi še ladija, zarija i. t. d., morajo sedaj še tembolj, ko pišemo ladja, zarja celo proti etimologiji brez *i*, biti opravičene oblike: milijon, misjon, škorpjon, trejaljka, i. t. d. Kdor bi pisal -ij-, bi moral dosledno tudi -uva-; lettuaana : letuvana, jezuit : jezuvit i. t. d.! — In kako naj zapiramo zev v tujkah? Zeva ne smemo zapreti niti enozložno (socjalen, aktvalen), niti dvozložno (socjalen, aktuvalen), ker je tako ravnanje dovoljeno le tam, kjer vse tuje prikazni pretvorimo v domače, za to se morajo tujke puščati v svoji prvotni obliki: socialen, aktualen i. t. d., kakor je Levec nasproti Pleteršniku prav nastavil, le žal da ga tako malo posnemajo. Radi bi debelo podčrtali v Pravopisu, da se prav piše: biblioteka, ordinariat, perioda i. t. d. Res da Hrvatje radi pišejo *j* vmes, a zavoljo tega še ni nič bolj prav. V tujkah tudi Hrvatje ne smejo *j* vtikati, če hočejo biti dosledni; drugače je v hrvaščini z izposojenkami, ki imajo večkrat -ij- (prim. Miklošičeve zglede, V. Gr. I. 416. lijon, lukijernar, patrijaršija); v slovenščini pa -ij- niti za izposojenke ni prava pisava, kakor smo videli.

Pravično bomo ravnali s slovensko pisavo in s tujimi, ako razdelitev v izposojene in tuje besede vresničimo skozi in skozi v pisavi; drugače bomo imeli povsod kaj nedoslednega in samovoljnega, določna meja

pa razbistri pojme in odkaže vsakemu svoje. Tako bi se točka 466. v Levčevem Pravopisu, ki veleva tuje dvoglasnike au, eu, ai, ei, oi, ui, spreminjati v domače av, ev, aj, ej, oj, uj gotovo mogla glasiti, naj se ti dvoglasniki le v izposojenkah spreminjajo v domače, v tujkah pa naj ostajajo nespremenjeni; če je gori obdelane dvoglasnike Levec sam deloma prav ločil po izposo-

ŠOLARICA.

J. STRACHOVSKY.

jenkah in tujkah, potem menda ne bo objektivnega razloga, zakaj bi jih tudi tu ne ter pisal automat, auditor, neutralen i. t. d. namesto av, ev.

Treba pa je vendar tudi pri tujkah spremembe in sicer v končnicah, v kolikor so le-te potrebne, da spoznamo po njih besedno pleme, spol, število i. t. d., in ki

se morajo dati pregibati, da dobimo besedno zvezo ali govor. Vsled tega mora tuja beseda ali že v prvotni obliki imeti tako končnico, ki je kaki domači podobna, ali pa se mora dati toliko prirediti, da moremo spoznati na nji gori imenovane elemente. Sme se pa to le toliko, kolikor je zato bistveno potrebno, za večjo spremembo nimamo razloga; ostali del tuje končnice z

ŠOLAR.

J. STRACHOVSKY.

deblom vred pa pustimo nedotaknjen. Tako pisava tudi dela; razviti pa je treba načelo, da moremo pokazati na pomanjkljivosti. Primerom *paganus*, *mohamedanus* i. t. d. odvzamemo konec *-us*: *pogan*, *mohamedan*, *-na*, *-nov*; na ostali del tuje končnice se ne oziramo; če bi pa sukali še končnico *-an* in delali ž njo kakor z domačo *-an* (*-jan*),

bi morala jezikoslovska nestrpnost zahtevati požan, mohamejan, in cižan za cigan, kritik za kritik i. t. d. kar se pri končnicah *-ian* ponavadi res godi. Pišemo namreč: gimnazijalen, kolonijalen (Levec § 469.), komedijant, Italijan, Julijan, Julijana, Valerijan i. t. d. kakor da bi te oblike imele za podstavo: gimnazija, komedija Italija; toda podstava je gimnazial+en, Italian(o). Doslednost bi terjala, da bi puščali tujo obliko, kedar jih pišemo ko tujke: gimnazialen, Julian, Valerian (tako Čehi in Poljaki); vdomačene besede pa sè zaprtim zevom: komedjant, Italjan itd. Ali vtikanje *j-a* je v **naši pisavi** kakor v hrvaški tako ukoreninjeno za tujke (Levec § 467.: utopija, ideja i. t. d.), da ni moči priti do doslednosti, zato moremo *j* (*-ij-*) brez vsake škode puščati, vsaj za lastna imena, da se pisava olajša; ko pišemo Italija, Julija, bi bilo res težko ne pisati tudi Italijan, Julijana. Iz tega razloga bi mogli pustiti kajpada tudi milijon, misijon i. t. d. Širi pa se po tem *-ij-* odtod tudi v ostale dele končnice in še dalje v debila; česar pa pravopis ne sme dopuščati. Za vdomačena lastna imena pa moremo po pravici terjati le domačo pisavo: Florjan, Boštjan; casus obliqui: Jurja, Gregorja i. t. d. zraven pa ne izključivši gosposkih oblik: Sebastijan, Dionizij, Ambrozij, *-ija* i. t. d.

Pri lastnih imenih moramo po vsi pravici pripuščati po več oblik (domačih, gosposkih, tujih i. t. d.). Krivično je Levčevo enostransko dovoljevanje, Pravopis § 474. do 484. prim. Perušek r. t. 34. Kvečemu mora pravopis kazati zakone pisave za različne oblike n. pr. Mrtin (domače): Martin (tuje); Jur — Jurja, Jurij — Jurija; (neslovenska je končnica pri Levcu: Juri, kar dá v rodivniku le Juria) i. t. d. — Kedar moramo tuji besedi natekniti domačo končnico, se mora tujka toliko spremeniti, da se ne kršijo pravice domače končnice. Tako po pravici spreminjamo: antik — antičen, analog — analožen... goltnike pred poluglasnikom ѣ. Spreminjati pa bi morali na tem mestu tudi glas *l* v *lj* ali pa v *l* (*u*), kakor je dokazal g. p. Škrabec v Cvetju. Zavoljo tega izpol-

nuje g. Skrabec le dolžnost naše pisave, ko spreminja glas *l* v *lj* (to že smemo suporirati, da *l* (u) ni prikladen za tujke, ker tudi preprosti jezik jemlje *lj* (*l*) v novih izposojenkah: šola — šol^{ec}, stalna vrata i. t. d. ter piše: normaljni, eventualjni, liberaljec, radikaljec i. t. d., po naših zakonih ni drugače mogoče. Dosedanjo pisavo z *l*-om moremo opravičiti le s tem, da je *lj* zgolj mrtva črka, ki uho ne vé zanj, in jo moremo puščati ravno tako, kakor puščamo *t*, *d* pri *ski* v tujkah nespremenjen (atlantski, longobardski), dočim jih v vdomačenih oblikah spreminjamo v *ški*, *ski*. ge-nezareški, beneški i. t. d.)

V sestavku smo pripustili zraven podomačene oblike več besedam tudi tujo obliko, če bi se vtegnila domača oblika zdeti preprosta, tuja pa gosposka — da se tako izrazim. Iz istega razloga puščamo sploh tujke (pojmovane po zgorenji definiciji) v njih tuji obliki tudi tedaj, če jih ljudstvo sprejme za svoje in obravnava ko izposojenke spreminjajoč tuje glasove v domače: n. pr, potent, porada, koplán [pisati je kapelan, kaplan je nemška oblika], dohtar, figora, minota, natora, natora (to včasih pišejo ko izposoj.), sekutar, prekoratar i. t. d. le ko tujke, torej patent, parada i. t. d. ker vdomačena oblika velja za preprosto.

ZVONIMIR:

Z VAMI SEM PEL...

Zasmehljala se je poljana —
jaz v roke obraz sem zakril...
Solnce prešerno z neba je zrlo,
veter je pihal prek gomil.

Veter je vel in pusto je bilo,
mrzlo je bilo sredi srca,
plavale sanje so iz daljave,
od šumečega morja...

Pa je vstalo v srcu mladem,
in sem zasajal sladko,
dolgo sem sanjal, oj predolgo,
nisem znal, da sen je samo:

Dvignila se je zlata zavesa,
fantje, in bil sem nebeško vesel;
vi ste zapeli mi pesem ljubezni,
jaz sem z vami jo pel...

